

Orta Aziýadaky türkî respublikalaryň bileleşmegi amala aşmajak gury hyýalmy?

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy, Publisistika, Türkmen dili
написано kitapcy | 24 январа, 2025

Orta Aziýadaky türkî respublikalaryň bileleşmegi amala aşmajak gury hyýalmy? ORTA AZIÝADAKY TÜRKI RESPUBLIKALARYŇ BILELEŞMEGI AMALA AŞMAJAK GURY HYÝALMY?

2022-nji ýylyň 21-nji iýulynda Gyrgyzystanyň Çolpan Ata şäherinde geçirilen Orta Aziýa respublikalarynyň özara ýygnaşygyndan hiç hili netije çykmady, has dogrusy, düşünişmezlik karary çykdy.

Türkmenistan bilen Täjigistan dost-doganlyk we özara hyzmatdaşlyk etmek baradaky şertnama gol çekmekden ýüz dönderdi, Gyrgyzystan bilen Täjigistan araçäk meselesinde Gazagystanyň teklip eden dil tapşygyny sypaýylyk bilen yzyna zyňdy.

Netijede, ýygnaşyk mundan öňkülerdäki ýaly soňlandy. Ýagny, elde ullakan NOL bar. Gyrgyzystandaky ýygnaşygyň netijeleri garaşsyzlykdan bäri geçen otuz ýyldan gowrak wagta garamazdan, bileleşmek beýlede dursun, halkara meselelerde bir bitewi blok bolup hereket etmek üçinem ýeke garyş ýol aşylmandygyny görkezdi.

Aslynda bileleşmek diýen zat olaryň hiç wagtam pikirinde ýokdy. Muny dillenyänler Türkiýede ýaşayan türküstanlylar we Milliýetçi Halk partiýasyna ýakyn turançylardy.

Orta Aziýada bileleşme meselesi diňe hökümetleriň, ýokary

wezipeli ýolbaşçylaryň we liderleriň däl, eýsem halklaryňam ýadyna düşenokdy, beýle zat olaryň ýatsa-tursa oý-hyýalynda-da ýok.

Aýda-ýylda bolýan üýşmeleňlerde jemlenişýän Orta Aziýaly intellektuallar, žurnalistler, alymlar we talyplar bileleşme mümkinçiliginden söz açanymyzda, muňa gazaply garşylyk görkezýärdiler.

Aslynyň bir kökden gelýändigine, ownuk şiwet tapawutlylyklary bilen birmeňzeş dilde gürleýändigine, bir dini ynanja eýerýändigine garamazdan, biri-birlerini bilen hiç jynlary jyňkryşanokdy.

Gazaklaryň iň halamaýan etniki topary uýgurlar. 250 ýyllyk rus eksplutasiýasyna seretmezden, hiç bir gazak ruslardan nägile däl, gaýtam Almatyda maňa gabatlaşan gazaklaryň barsy uýgurlaryň ýaramaz taraplaryny sanap-sanap aňyrsyna çykanok.

Gyrgyzystanda bolsa gyrgyzlaryň iň halamaýan halky özbekler. 2010-njy ýylda Oş şäherinde gyrgyzlar bilen özbekleriň arasynda ýüze çykan çaknyşykda münlerçe özbegiň öýi we iş ýeri

ýakyldy, ýýkan-ýumranlyga uçradyldy. Oşy aýlanyp ýörkäm, gözlerime ynanmadym. Bir köçäniň özbeklere degişli tarapynda hususy iş ýerleriniň barsy weýran edilen ýagdaýdady, gyrgyzlara degişli beýleki tarapynda bolsa ýekeje aýna döwügi-de ýokdy.

Edil häzir gyrgyzlaryň gahar-gazaby ýygy-ýyggydan araçäk meselesinde oňuşmaýan beýleki goňsusy Täjigistanyň üstüne gönügen ýagdaýda.

Orta Aziýada biri-birleri bilen düşünişmezligi ýok iki goňşy ýurt Türkmenistan bilen Özbekistan bolsa-da, gündelik durmuşda iki tarapyňam biri-birini halamaýandygy hemmelere mälim hakykat.

Aşgabatdaky tekeler özlerinden sähel-mähel tapawut bilen türkmençe gürleýän ärsary türkmenleri özbek diýip äsgermejek bolýar.

Özbekistana golaý Lebap welaýatynda ýaşaýan ärsary türkmenleri özbeklere ýanaşyk we bile ýaşandyklary üçin belli bir derejede özbek medeniýetinden täsirlenendigi dogry. Şol sebäpli-de tat diýilýän özbekler türkmen diline ýakyn şiwede gürleýär, ärsarylaryň aýdym-sazynda-da özbek täsirini görmek mümkin.

Gazaklara iň ýakyn etniki topar gyrgyzlar. Iki halk XX asyryň başlaryna çenli bile ýaşandyklary üçin bir bitewi halk hökmünde görülýärdi.

Gazaklar bilen gyrgyzlaryň arasynda ýekeje tapawut bar, olam şiwe tapawudy. Ýogsam bolmasa, urp adatlardan başlap geýnişlerine çenli, gündelik durmuşdan başlap jemgyýetçilik kada-kanunlaryna kanunlaryna çenli hemmesi birmeňzeş.

Muňa garamazdan, ne gazaklar, ne-de gyrgyzlar, biri-birlerini dogan hasaplasalaram, haçanam bolsa bir gün bileleşmegi ähtimallyk hökmünde-de görenoklar.

Orta Aziýa Hytaý we Russiýa ýaly iki läheňiň arasynda gysylýp

galanam bolsa, özara güýç birikdirjek bolup hereket edenok. Bar oňarýan zatlary: sähel gyssaga düşen pursaty oňki ketdeleri Russiýany kömege çagyrmak.

Russiýanyň bütin dünýä garşy gidip Ukraina çozmagy we Hytaýyň barha pökgerýän işdäsi, aslynda Orta Aziýa döwletleriniň özara hyzmatdaşlygyny we bilelikde hereket etdirmegi gerekdi.

Emma bolýan zatlar welin munuň düýbünden tersine. Ýagny aslybir türki doganlarymyz ortada hamala beýle howp ýok ýaly öz aralaryndaky köne oňuşmazlyklaryny kejeňeklik bilen dowam etdirýärler. Munuň elbetde wehim netijeleri bolar. Orta Aziýa respublikalarynyň häzirki ýagdaýy haýwanat dünýäsi hakda düşürilen bir dokumental filiminde tomaşa eden bir kartinamy ýatladýar:

Iki sany keýik özlerini peýläp ýatan barslara pitiwa etmän, şahlaryny biri-birinden ötürip süsüşýär, garpysýar.

Az salymdan soň barslaryň biri bukulyp ýatan ýerinden çykyp, keýikleriň birine yzdan topulanda-da, olar özara dawalaryny hötjetlik bilen dowam edýärler.

Ahyrynda iki keýigem barslara şam bolýar. Asly türküstanly türkmen hökmünde meniň iň uly gorkym, haçanam bolsa bir gün Orta Aziýanyň Hytaý bilen Russiýa tarapyndan lak-luk atylmagydyr.

Esedulla OGUZ.

01.08.2022 ý. Publisistika